

הקשר בין סוג החקלאות לבין רמת הפיתוח

עד כה ראינו שאפשר להבחין בשני סוגי חקלאות עיקריים: חקלאות קיום (מְחִיָּה) וחקלאות מסחרית (שיווקית). בפרק זה נכיר מגוון טיפוסים בכל אחד מסוגי החקלאות ונבין את הקשר שבין טיפוס החקלאות לבין רמת הפיתוח של המדינה שבה הם מתקיימים.

טיפוסים של חקלאות קיום

חקלאות קיום נהוגה בהרבה מאוד משקי בית במדינות הפחות מפותחות. אלו הם משקי בית שהכנסתם נמוכה, והם תלויים לפרנסתם בעיקר בחקלאות. נתמקד בשלושה טיפוסים של חקלאות קיום: **חקלאות נדודים, חקלאות רְעִיָּה נְוֹדִית, וחקלאות האורז.**

חקלאות נדודים

חקלאות נדודים ■ קיימת בעיקר בשלושה אזורים של יערות גשם (יערות טרופיים):

1. באמריקה הדרומית – באזור האַמְזוֹנְס
2. במרכז אפריקה
3. בדרום-מזרח אסיה, בְּאִינְדוֹנְסִיָּה ובאיים שונים באוקיאנוס השקט.

בסוג חקלאות זה החקלאים מעבדים את השדות בדרך מחזורית: תושבי הכפרים, החיים באזורים אלו, מכשירים שטח סמוך לכפר וכורתים את הצמחייה הטבעית שבו בגרזנים וסכינים. גזעי העצים משמשים כחומר בנייה – ואת השאריות, שאין להן שימוש, בדרך כלל שורפים. האפר נשטף על ידי הגשם לתוך הקרקע ומְדַשֵּׁן אותה. משום כך שיטה זאת נקראת גם "חקלאות כריתה ושרפה". עבודת החקלאים היא עבודת כפיים בעיקרה – כולל כריתת חלקת היער, זריעה ושתילה. החקלאים כמעט שאינם מוסיפים דשנים לקרקע.

השדה מנוצל – עד שפוריותו פוחתת, שכן בהיעדר צמחייה טבעית הגשמים שוטפים את הקרקע והמינרלים – ואז אנשי הכפר עוזבים אותו לתקופת הוֹבְּרָה (שבה הוא איננו מעובד), "נדודים" לחלקת יער אחרת ומכשירים שם שדה חדש. בינתיים הצמחייה הטבעית חוזרת ומשתלטת על שטח השדה הנטוש, פוריות הקרקע מתחדשת, והתושבים חוזרים לעבד אותה. בדרך זו נוצרת מחזוריות עיבוד. היחס בין משך העיבוד למשך הוֹבְּרָה משתנה ממקום למקום, בהתאם לתנאים. סוג חקלאות זה יכול להתקיים באזורים הטרופיים הלחים, המאפשרים התחדשות מהירה של הצומח הטבעי.

הגידולים העיקריים בחקלאות הנדודים

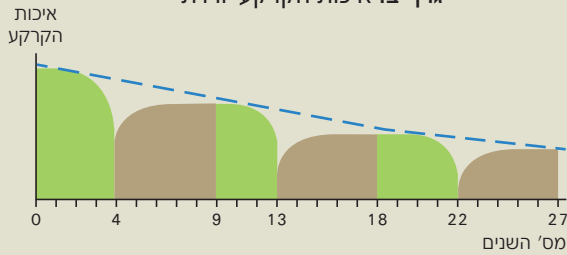
אמריקה הדרומית – תירס וקסאוה (ובעברית "מניהוט", גידול שורש עשיר בעמילן).
מרכז אפריקה – סורגום ודוחן (דגנים המשמשים גם למאכל בהמות).
דרום-מזרח אסיה – אורז.
איי האוקיאנוס השקט – יאם, קסאוה ובטטות (גידולי שורש).

חקלאות נדודים: שיטת עיבוד הקרקע הנהוגה באזורי יערות הגשם. בשיטה זו החקלאים מעבדים כמה חלקות קרקע במחזוריות: הם מְבַרְאִים (כורתים) חלקת יער ומעבדים אותה, וכשהקרקע מידלדלת, הם "נדודים" לחלקה אחרת, מבראים ומעבדים אותה, וכן הלאה. השיטה מְכֻוֹנָה גם "חקלאות כריתה ושרפה".

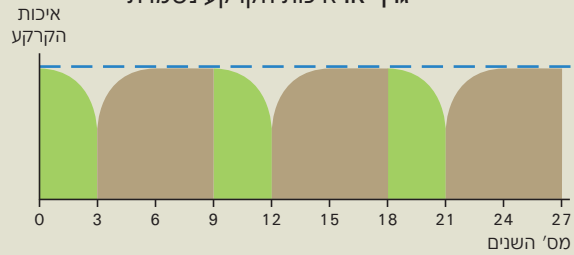
השפעת משך זמן העיבוד על איכות הקרקע ביער הגשם

גרף ב: איכות הקרקע יורדת

גרף א: איכות הקרקע נשמרת

חקלאות אקסטנסיבית:

חקלאות המאופיינת בהשקעות נמוכות של הון ועבודה ליחידת שטח. ערך היבול המתקבל מיחידת שטח – קטן יחסית לערך היבול המתקבל בחקלאות אינטנסיבית.

חקלאות נדודים היא חקלאות קיום אקסטנסיבית. והיא אפשרית כל עוד האוכלוסייה קטנה. ואולם כשהאוכלוסייה גדלה, וצרכיה מתרבים – נוצר צורך להגדיל את שטח הגידול. במשך השנים עתודות הקרקע מצטמצמות, ולחקלאים אין בררה אלא לקצר את זמן ההוברה. אלא שאין בכך פתרון לטווח ארוך, משום שהקרקע אינה מספיקה להתחדש ולשוב לפוריותה, ולכן היבולים קטנים ואינם מאפשרים את קיומה של האוכלוסייה הגדלה.

חקלאות הנדודים משתרעת על כ-25% משטח הקרקע החקלאית בעולם, אבל רק כ-5% מאוכלוסיית העולם מעבדים בדרך זו את האדמה. בשנים האחרונות נמצאת חקלאות הנדודים בירידה, בעיקר מפני שאיננה מניבה רווחים. החקלאים, שעד כה הסתפקו ביבולים שאיפשרו את קיומם, מבקשים כיום להגדיל את הכנסתם – וחקלאות הנדודים אינה מאפשרת זאת. רבות מהמדינות הפחות מפותחות מוכרות או מקפירות לחברות מסחריות קרקעות – שבעבר נוצלו לחקלאות נדודים. החברות המסחריות כורתות עצים מיערות הגשם ומשווקות אותם, בין השאר, לתעשיית הרהיטים. חקלאות הנדודים שמרה על האיזון שבין יכולת הייצור של הקרקע ויכולת ההתחדשות שלה, ואילו כריתת היערות המסיבית המתבצעת כיום גורמת לפגיעה, לעיתים קרובות לא הפיכה, בסביבה ובקרקעות האזור (עוד בנושא – בפרק הבא). כיום מדינות וארגונים בין-לאומיים מתערבים בניסיון לפתח באזורי יערות הגשם חקלאות מודרנית יותר, וכך למנוע את כריתתם המסיבית של היערות.

▲ כריתת יערות הגשם בקולומביה לצורך גידול חקלאי

תאילנד - עוברים מחקלאות נדודים לחקלאות קבע

בצפון-מזרח תאילנד, באזור הרמה הגבוהה, חיים כ-36% מתושבי המדינה. בעבר השתרעו יערות על פני קרוב למחצית משטח האזור, ורבים מתושביו התפרנסו מחקלאות נדודים. ואולם בעשרות השנים האחרונות נכרת חלק גדול מן היערות למטרות חקלאות, בנייה, סלילת כבישים, הקמת סְקָרִים ועוד, והתעוררו חששות כבדים לגבי עתיד האזור. ממשלת תאילנד וארגון המזון והחקלאות של האו"ם (FAO) יזמו תכנית שנועדה לשמר, לשקם ולנהל את היערות לצד שימור פרנסת החקלאים.

כריתת יערות הגבולה, גידולי חקלאות מגוונים הוכנסו לשימוש, ואלו מאפשרים לתושבים קיום סביר ללא פגיעה בפוריות הקרקע. אחת התוצאות החשובות של הפרויקט הייתה, שבצד הרווח הכלכלי פיתחו החקלאים תחושה של בעלות על קרקעות פוריות, והתחושה חיזקה את הביטחון הקיומי שלהם.

1. מנפס פגאיים פמאלפריס קיום חקלאי נדודים?
2. מדוע חקלאי נדודים אופייניים אלטרי ילגה פלטס?
3. מדוע חקלאי נדודים אינם מגאימה אלכאסייה גדולה?

חקלאות רעייה נודית

עוד סוג של חקלאות קיום הוא עיסוקה של קבוצת החקלאים המתקיימים מרעייה ונדידה עם עדרי צאן ובקר ומשלבים מקור פרנסה עם תרבות ואורח חיים ייחודי. גם חקלאות רעייה נודית נפוצה במדינות הפחות מפותחות: בצפון אפריקה ובמזרח, במזרח התיכון, באזורי הרמה במזרח סין, ובאזורי הטונדרה בצפון-מזרח אירופה. אלו הם אזורים הרריים או צחיחים, שאין אפשרות לקיים בהם ענפי חקלאות אחרים. כיום יש בעולם רק כ-15 מיליון נודים, אבל שטחי המרעה שלהם משתרעים על פני 20% מן השטח היבשתי של כדור הארץ.

הנודים מאורגנים בשבטים, ובכל שבט – משפחות מעטות. עדרי הצאן והבקר מספקים להם את רוב המצרכים: מזון, לבוש, הנעלה ואוהלים למגורים. לעתים הם מוכרים בשר או מוצרים אחרים לחקלאים יושבי הקבע שבשולי אזורי המרעה, ומקבלים תמורתם מוצרים אחרים. את בעלי החיים הם בוחרים על פי העמידות שלהם לתנאי הטבע באזור וגם על פי התוצרת שבעלי החיים מספקים. הגמל למשל מקובל מאוד בין הנודים באזורים מדבריים, כי הוא עמיד לתנאי יובש קיצוניים – ובמשך שבועות יכול להסתפק במעט מים. הכבשה, לעומתו, רגישה יותר ליובש ולצמא – אבל חשובה לנודים כמקור לצמר ולבשר.

לרועים הנודים יש דגם נודים קבוע מדורי דורות, המותאם לעונות השנה ולזמינות המזון והמים. חלקם נודים במהלך כל השנה, ואחרים – רק בעונות מסוימות. לעתים חלק מאנשי השבט נודים, והנותרים באזור המוצא מעבדים את השדות. בעבר, לפני התפתחות אמצעי התחבורה והתקשורת, היו הנודים סוכני התקשורת במדבר – הם העבירו חדשות וחיידושים ממקום למקום.

כיום ממדיה של חקלאות רעייה נודית הולכים ומצטמצמים, רמת החיים של הרועים הנודים נמוכה, ובמקרים רבים חופש התנועה שלהם מוגבל על ידי השלטונות. מקצתם, כגון הבדווים בישראל, נעשו יושבי קבע בשולי המדבר ומצאו תעסוקות נוספות על הפעילות החקלאית. אחרים עברו לחיות בעיר.

גם חקלאות רעייה נודית היא חקלאות אקסטנסיבית. היא משתרעת על פני שטחים נרחבים, ואין בה השקעות גבוהות של הון וכוח אדם. הנודים החיים מסוג חקלאות זה מצליחים רק בקושי לפרנס את עצמם.

נודי הבכטארים

בהרי הז'ורס שבמערב איראן חיה קבוצה אתנית שאנשיה נקראים "בכטארים", וחלקם נודים המגדלים עזים וכבשים. הבכטארים חיים בסביבה הררית קשה, הקובעת את אורח חייהם ומעצבת את אופיים. תנאי הטבע מכתיבים את נדידת עדריהם, את מזונם ואת לבושם. הבכטארים מקיימים שתי נדידות עונתיות בשנה: בסתיו הם מעמיסים את אוהליהם ורכושם על חמורים ונודים מערבה למישורים החמימים הגובלים בעיראק, שבהם מצוי עשב לעדרים, ושוהים שם במשך החורף. באביב, קְשָׁכְרִי המרעה במישורים מתייבשים, הבכטארים שבים אל אזורי ההרים, שבהם מתחיל לצמוח עשב חדש, ושוהים שם עד סוף הקיץ. בעת המסע המפרך מתפצלים הבכטארים לקבוצות. בכל קבוצה כמה אלפי בני אדם ועשרות אלפי בעלי חיים.

משפחה בכטאירית באוהל המשמש לה למגורים. יריעות האוהל ארוגות משער עזים שחורות, ומבנהו מאפשר פירוק נוח בעונת הנודים.

חקלאות האורז

תזונתם של כ-2 מיליארד בני אדם בעולם מבוססת על אורז, והוא מהווה כ-30%-50% מתצרוכת המזון שלהם. חקלאות האורז נפוצה בעיקר במקומות שמתקיימת בהם חקלאות קיום (אך יש גם מדינות מפותחות, בהן ארה"ב, יפן ואוסטרליה, שבהן החקלאים מגדלים אורז בשיטות מתקדמות וסוחרים בו). חקלאות האורז היא חקלאות אינטנסיבית: מושקע בה כוח עבודה רב, וערך היבול המתקבל הוא גדול יחסית ליחידת שטח. גידול האורז בשיטות המשמשות בחקלאות קיום דורש כאמור עבודת כפיים רבה ומאומצת, ובני המשפחה הם המבצעים את רוב העבודה. לעתים מעורבים בעבודה גם בעלי חיים, כמו תאז או שור. על פי רוב העבודה נעשית ללא מכונות חקלאיות מודרניות, מחוסר אפשרויות מימון או מפאת מידתם הקטנה של השטחים. כמעט כל פיסת קרקע בסביבת הכפר מנוצלת – גם אם החלקות אינן נוחות לעיבוד, והשדה עשוי טלאים טלאים. אפילו הדרכים העוברות באזורי האורז – צרות מאוד, כדי לא לבזבז אף חלקת קרקע.

כאמור, גידול האורז הוא עתיר עבודת כפיים, אבל יש לכך פיצוי ביבול גבוה יותר מכל גידול אחר ליחידת שטח. בשל היותו גידול שיבולו גבוה וערכו התזונתי רב (פחממות וחלבונים) – האורז הוא הגידול המועדף באזורים צפופי אוכלוסין, שבהם תנאי הטבע מתאימים לגידולו: האורז זקוק ללחות גבוהה, ועל כן הוא גדל בעיקר בעמקי נהרות ובמישורים נמוכים המשופעים במים ועל מדרונות ההרים באזורים העשירים בגשם. 90% מן האורז בעולם גדל בהודו, בסין ובמדינות דרום-מזרח אסיה. האורז הוא גם גידול מרכזי באמריקה התיכונה ובאמריקה הדרומית.

כחלק מתהליכי הפיתוח המתרחשים כיום ברבות מן המדינות המגדלות אורז – תהליכי עיבוד מודרניים נכנסים לשלבים שונים במהלך הגידול. תהליכים אלו מצמצמים את הצורך בכוח אדם רב ומביאים לגידול ביבולים. כך הופכת חקלאות האורז במקומות רבים מחקלאות קיום לחקלאות מסחרית.

▲ מדרגות חקלאיות בסין המשמשות לגידול אורז. המדרגות נבנו על ידי החקלאים על מורדות ההרים, והן מאפשרות להציף את החלקות במים

חקלאות אינטנסיבית:

חקלאות המאופיינת בהשקעות גבוהות של הון ועבודה ליחידת שטח. ערך היבול המתקבל מיחידת שטח – גדול יחסית לערך היבול המתקבל בחקלאות אקסטנסיבית. באזורים שבהם נהוגה חקלאות קיום היא נעשית בעבודת כפיים רבה, בעבודת בעלי חיים מעטה, וכמעט ללא מיכון חקלאי. באזורים שבהם נהוגה חקלאות מסחרית היא מאופיינת בהשקעה רבה של הון ומיכון.

1. מצאנו מידע על אורז אחר מקבוצת הנואדיים בקואו. גאלו אג הגאיים הפיזיים שבהם חיים נואדיים אלו אג האלפן שבו חיים מוגאיים אדום הנואדיים.
2. חפשו במפת המאזורים באטלס איוו, מהם הגאיים הפיזיים (גאוי אקזים אטלרטיה) והגאיים האנליים המולאיים אמדונוג שבהן מוגזים אורז. כיצד גאיים אלו מוגאיים חקלאים האורז?

תהליך גידול האורז בשיטה המסורתית

זרעי האורז משמשים למאכל, ושאר חלקי הצמח משמשים כחומרי גלם לתעשייה המקומית – לייצור חבלים, מחצלות, יין, בירה ומוצרי קוסמטיקה. האורז הלבן מתקבל בתהליך של ליטוש, שבו מסירים את הקליפה החומה מן הגרגר.

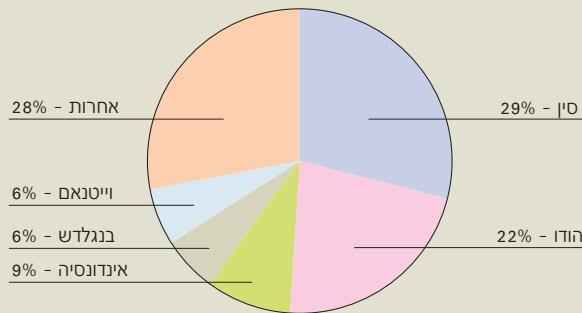
שלבי התהליך:

- 1 השדה נחרש במחרשת עץ רתומה לתאו
- 2 האורז מועבר לשדה לאחר שנבט וגדל במשתלות
- 3 השדה החרוש מוצף במים, ושתילי האורז נשתלים בו בעבודת כפיים (לעתים האורז נזרע ישירות בשדה)
- 4 האורז הבוגר נקצר ונאסף
- 5 גרגרי האורז מופרדים מן המוץ (הקליפה). הרוח נושאת את המוץ הקל, וכך מתקבלים גרגרי האורז הכבדים, נקיים מקליפתם
- 6 הובלת האורז
- 7 אחסון האורז

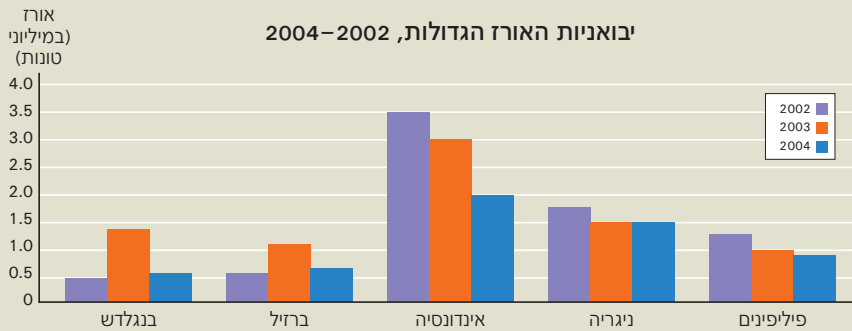

1. א. היעדרו בדיאלוג של הפנים ומצאא אג יצרניוה האורז העדאא. האם פן גם היצאניוה העדאא? פסבירו.
 ב. אינדונסיה ופנל'ק'ש פן יצרניוה העדאא של אורז, אכז זאג פן מייבאל אורז. איך אפשר להסביר זאג?
 ג. מצאא מדיוג שאינן בקבוצה היצרניוה העדאא של אורז - אכז זאג פן יצאניוה של אורז. איך אפשר להסביר זאג?
2. א. גם בסיווג אגם בייפניג משלמשים האלגה מילה - אאורז ואלוהה. פסבירו מדאע.
 ב. פגלם פיליפניו אומר: "ערער אחד של אורז שווה אגל זעה אחד". פסבירו אג מקור הפגלם אאור מה שמדגם על גפליך לידו האורז.
3. פשוו בין חקאלג נדודים, חקאלג קלייפ נודיג וחקאלג אורז. פזיבו קריטריונים אפשוואה, מצאא אג המשלג אג פפבדדים - אפסיקו מסקנול.

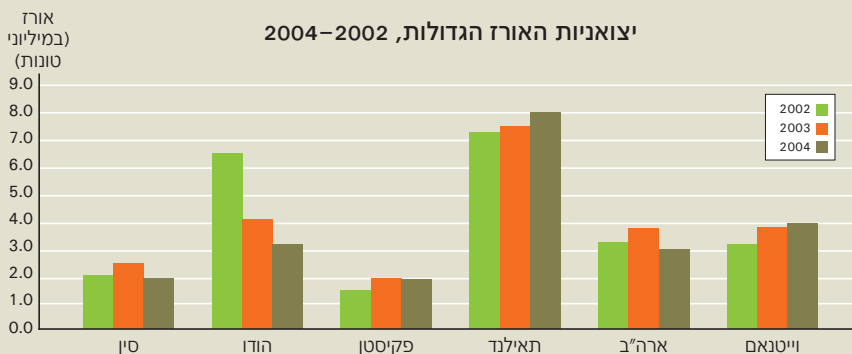
יצרניות האורז הגדולות, 2003-2001

יבואניות האורז הגדולות, 2004-2002

יצואניות האורז הגדולות, 2004-2002

טיפוסים של חקלאות מסחרית (חקלאות מודרנית)

כאמור, בחקלאות מסחרית משתמשים בטכנולוגיות מתקדמות, והתוצרת – רובה או כולה – מיועדת לשיווק ולא לצריכה עצמית של המגדלים.

אפשר למיין את טיפוסי החקלאות המסחרית בדרכים שונות, לדוגמה – **על פי הגידולים החקלאיים** (משקי חלב; משקי בשר – מרעה; משקי דגניים; משקי ירקות; משקי פרחים – ועוד), **לפי הבעלות על המשק** (משפחתי, תאגידי) או **לפי מספר הענפים החקלאיים** (משק מְתַמְּקָה חד-ענפי, משק מעורב).

להלן כמה דוגמאות של משקים כאלה:

חקלאות מסחרית בעולם הפחות מפותח

בעולם הפחות מפותח גם החקלאות המסחרית היא בדרך כלל עתירת עבודת כפיים וכוללת סוגים שונים של משקים חקלאיים, החל במשקים משפחתיים קטנים, שהם על פי רוב משקים מעורבים, ועד תווות ענק של משקים מתמחים חד-ענפיים.

משק משפחתי – מעורב

למשקים מעורבים כמה מאפיינים משותפים: על פי רוב אלו הם משקים קטנים, שמגדלים בהם יותר מענף חקלאי אחד – בדרך כלל בעלי חיים וסוג אחד או שניים של גידולים חקלאיים. כשמגדלים תבואה – חלק מן התבואה מיועד למכירה בשווקים מקומיים, וחלק – לצריכת בני הבית ובעלי החיים. שיטות העבודה במשק המעורב הן לרוב שיטות מסורתיות, ורמת המיכון נמוכה.

המשקים המעורבים יכולים להגיע להישגים כלכליים טובים, כאשר השימוש במשאבי הטבע (הקרקע והמים) ובחירת סוגי הגידולים החקלאיים ובעלי החיים משתלבים ומחזקים זה את זה. זאת ועוד: למרות הניצול האינטנסיבי של הקרקע במשקים שבהם קיים שילוב בין גידולים חקלאיים לבעלי חיים – הפגיעה בסביבה מועטה וכמעט שאינה ניכרת, שכן הענפים השונים תומכים ומשלימים זה את זה. לדוגמה: במשקים מעורבים רבים באסיה, שבהם מגדלים תבואה, בעלי חיים ודגים (בבָּרְכוֹת), משתמשים בהפרשות בעלי החיים – לדישון השדות, ובשאריות התבואה הנותרות לאחר איסוף היבול מאכילים את בעלי החיים.

למשקים המעורבים במדינות הפחות מפותחות – כמה **יתרונות**: מגוון הענפים החקלאיים מקטין את הסיכונים של החקלאים להיפגע מפגעי טבע, ממחלות, מתנודות מחירים בשוק העולמי או ממשברים פוליטיים וכלכליים, מפני שהסיכונים מפוזרים בין הענפים השונים; יש תעסוקה לאורך כל השנה, ואין עונות בלי עבודה. **החסרון** העיקרי של המשקים המעורבים הוא גודלם: בהיותם משקים קטנים אין להם יתרון לגודל – הוצאות הייצור הגבוהות חלות על כל חקלאי בנפרד, ולעתים קרובות ההכנסות ממכירת התוצרת אינן מכסות את ההוצאות. לדוגמה: כדי לעבד את השדה בשיטות מודרניות, צריכים כל החקלאים לרכוש מכונות חקלאיות יקרות; אבל כאשר השדה קטן – ההכנסות ממכירת היבול אינן יכולות לכסות את הוצאות הרכישה.

משק מתמחה חד-ענפי (מוֹנוֹ קוֹלְטוּרָה): משק חקלאי המתמחה בענף חקלאי אחד, בדרך כלל – על שטח נרחב.

משק מעורב: משק הכולל כמה גידולים, לעתים גם גידולים מן הצומח וגם גידולים מן החי.

יתרון לגודל: מצב שבו ככל שאזור, יישוב או חברה כלכלית גדולים יותר, כך קטנות עלויות הייצור ועולה הרווחיות שלהם. עם זאת – מְעַבְּרֵי לגודל אופטימלי, היתרון לגודל קטן.

▲ ניצול יעיל של האדמה החקלאית בסרי לַנְקָה: בין דקלי הקוקוס מגדלים אנוס, ובין שתילי האנוס משתרגים צמחי קפה

משק מתמחה - חד-ענפי (מונו קולטורה)

המשקים המתמחים מבוססים על גידול חקלאי אחד, המותאם לתנאי האקלים והקרע במקום. חוות מטעים הנפוצות במדינות הפחות מפותחות הן דוגמה למשק מתמחה. בדרך כלל מגדלים בהן מוצרי מזון או חומרי גלם המבוקשים במדינות המפותחות. בקבוצה זו אפשר למצוא חוות המשתרעות על שטח של אלפי דונמים, שבהן מגדלים אחד מן הגידולים האלה: קקאו, קפה, טבק, תה, גומי, קני סוכר, קוקוס, כותנה – או בהמות לבשר, רובם גידול תעשייה. התוצרת, רובה או כולה, מיועדת כאמור ליצוא למדינות המפותחות.

בעלי החוות הם לעתים בעלי אחוזות גדולות שרכשו את אדמתם של בעלי משקים קטנים, ולעתים הם בעלי חברות מסחריות העוסקות גם בגידול החקלאי וגם בייצור המוצר המופק ממנו (לדוגמה: גידול פולי קפה וייצור קפה). בחוות המטעים באסיה, באמריקה הדרומית ובאפריקה מועסקים שכירים מקומיים, בהם גם ילדים צעירים, שתמורת עבודתם הקשה הם מקבלים מזון, מקום לינה ושכר זעום. חוות אלו החלו להתפתח בתקופה הקולוניאלית, וכיום השתלטו עליהן חברות מסחריות זרות. יש מדינות פחות מפותחות, שכל כלכלתן תלויה בחברות המסחריות הזרות. שטחן הנרחב של החוות המתמחות מאפשר להן ליהנות מיתרון הגודל ולהגיע למקסימום רווחים תוך שימוש בשיטות יעילות של גידול, ייצור ושיווק. כאשר חברה זרה במדינה אחת או בכמה מדינות שולטת בגידול מסוים, נעשית אותה חברה למונופול – וביכולתה להשפיע גם על מחירי השוק של אותו גידול.

החיסרון של משקים מתמחים הוא בהיותם חד-ענפיים. עובדה זאת מעלה את רמת הסיכון: הגידול היחיד עלול להיפגע מפגעי טבע, ממחלות, מתנודות מחירים בשוק העולמי או ממשברים פוליטיים וכלכליים. זאת ועוד – ניצול כוח האדם בחוות אינו תמיד יעיל: יש עונות "מתות", שבהן הפועלים מובטלים – ועונות "בוערות", שבהן חסר כוח אדם (במקומות רבים מעסיקים עובדים כשכירים עונתיים רק בעונות הבוערות).

חיסרון נוסף של משקים כאלה נעוץ בעובדה שרווחי החוות מגיעים ברובם לידי בעלי החברות המסחריות, שחלקם זרים.

חקלאות מסחרית בעולם המפותח

כפי שכבר ראינו, החקלאות במדינות העולם המפותח היא רובה ככולה חקלאות מסחרית. המספר המועט של המועסקים בחקלאות הוא אחד המאפיינים העיקריים של החקלאות במדינות אלו – בממוצע פחות מ-5% מכלל המועסקים עוסקים בחקלאות.

הנה שניים מסוגי המשקים החקלאיים המסחריים בעולם המפותח:

משק מסחרי - מעורב

כמו במדינות הפחות מפותחות, המשק המעורב הוא הנפוץ ביותר גם במדינות המפותחות. דוגמה לסוג זה הם המשקים החקלאיים ברצועת התירס והבשר בארה"ב או ברצועת החיטה והכבשים באוסטרליה.

בניגוד למתרחש במדינות הפחות מפותחות, בעולם המפותח משק כזה מְשׁוּפָּע בטכנולוגיות חקלאיות מתקדמות, ברמת מיכון גבוהה, ובשיטות חקלאיות מתקדמות (דישון, הדברה, והשקיה). במשקים המסחריים המעורבים מושקע הון רב, המעלה את התפוקה ובבד בבד מצמצם את כוח העבודה הנדרש. משקים מעורבים רבים מנוהלים על ידי בעלי הקרקע – והעובדים הם שכירים, שלעתים נשכרים לתקופה קצרה בעונה הבוערת.

גידול תעשייה: גידול חקלאי – צמח או בעל חיים – שעיקר התפוקה ממנו מיועד לשמש כחומר גלם בתעשייה.

מונופול: מונח שמקורו יווני, ופירושו "מוכר אחד". זהו מצב שוק שבו לא מתקיימת תחרות, משום שיש רק יצרן אחד של מוצר או קבוצה קטנה של יצרנים, המקיימים שליטה בשוק. המונופול מאפשר ליצרן או לקבוצת היצרנים לנצל את מעמדם – לייצר פחות ולגבות מחירים גבוהים יותר מן המחירים שהיו גובים אילו התקיימה תחרות.

▲ קטיף תה בקרבת העיר נאורליה שבסרי לנקה. חוות התה של סרי לנקה נתונות לבעלות זרה, ועובדי החוות הם האוכלוסייה החלשה ביותר במדינה

חקלאות תאגידית
(אגריביזנס - agribusiness):
 חקלאות שחברה מסחרית גדולה מנהלת אותה ומטפלת בגידול החקלאי לכל אורך הדרך – מן הייצור ועד השיווק, "מהזרע ועד הסופרמרקט".

כמו במדינות הפחות מפותחות, היתרון העיקרי של המשקים המעורבים בעולם המפותח הוא עמידותם היחסית לתנודות מחירים, למשברים פוליטיים וכלכליים או לנזקי טבע ומחלות. הסיבה לכך היא האפשרות לֶאֱזֵן את ההפסדים הנגרמים בעת משבר באחד הענפים – באמצעות רווחים מענף אחר. יתרון אחר הוא השימוש היעיל בציוד החקלאי – המשמש את כל ענפי המשק – וחלוקת עבודה טובה על פני כל השנה.

משק לְתֵם שְׁנֵק

משק לְתֵם שְׁנֵק הוא משק חקלאי משפחתי מעורב בצפון אנגליה, על גדות הנהר טְוִיד סמוך לגבול עם סקוטלנד. המשק משתרע על שטח של כ-1,650 דונם. מגדלים בו חיטה ושעורה (בחורף ובאביב), לפתית (שמזרעיה מפיקים שמן קנולה – בקיץ), ובחלק מהשטח מגדלים עשב למרעה עבור הכבשים. למשק היה עדר של 300 טלאים, אבל בשנת 2001, בעקבות מחלת הפה והטלפיים, נאלצה המשפחה לחסלו. אף שעדיין לא חידשו את העדר, בני המשפחה מקווים לעשות זאת בקרוב, ובינתיים הם מאפשרים לעדרי השכנים לרעות בשטחיהם.

סב המשפחה הגיע לחווה בשנת 1923, בנו ניהל את המשק אחריו – ופרש לפני כמה שנים. החקלאי הנוכחי הוא נכדו של סב המשפחה. בעבר, באמצע המאה ה-20, עבדו במשק 13 עובדים. כיום, הודות למכונות החקלאיות, חקלאי אחד עושה את רוב העבודה. בעונת האסיף שוכרים עוד אדם לעזרה, ואת העבודות המיוחדות, כמו גיזום הגדרות או פיזור סיד, מעבירים לקבלן חיצוני. במשק לְתֵם שְׁנֵק שומרים על הסביבה. כדי לצמצם את סחיפת הקרקע ואובדנה, למשל, רכש המשק מכונה מיוחדת המאפשרת חריש וזריעה תוך גרימת נזק מזערי לקרקע.

קראו על משק אָגְס שְׁנֵק
 אַבְבָּא: אִיזָא מַמְאָסְיִינִי
 פּוּמְשֵׁק פּוּמְסַחְרִי פּוּמְאָלְרִי
 בְּאִימְ אִדְבִי בְּאִימְ פּוּמְשֵׁק
 שֶׁ?

משק מסחרי – מתמחה

התפתחות החקלאות המסחרית במדינות המפותחות גורמת להרס המשקים המשפחתיים הקטנים ולהתפתחותם של משקים חקלאיים גדולים. התופעה בולטת במיוחד בארה"ב, שבה ירד מספר המשקים החקלאיים במחצית השנייה של המאה ה-20 ב-30%, ולעומת זה גדל מאוד השטח החקלאי הממוצע ליחידת משק. המשקים החקלאיים הגדולים מנצלים כאמור את יתרון הגודל, כשהם משתמשים במכונות חקלאיות גדולות באופן יעיל, במיוחד כשמדובר בגידולים כמו תירס, חיטה, שעורה וסויה. בעלי חוות רבים יצרו משקי ענק על ידי רכישת קרקעות מבעלי חוות קטנות, שלא עמדו בהוצאות הייצור הגבוהות.

חקלאות תאגידית

מאמצע המאה ה-20 הולכת ומתפתחת חקלאות תאגידית – המְכֻנָּה גם "אַגְרִיבִּיזְנֵס". חברות כלכליות גדולות, חלקן רב-לאומיות, מרחיבות את מעורבותן בחקלאות ורוכשות את השטח או את התוצרת מבעלי המשקים הקטנים. הן אחראיות לכל תהליך ייצור המזון – פיתוח הזנים, גידולם, איסוף התוצרת ואחסונה, עיבוד המזון, ולבסוף – גם הפצת המזון ושיווקו ברחבי העולם.

לעתים משתמשים במונח "אַגְרִיבִּיזְנֵס" במובן שלילי, והכוונה היא להשתלטות של חברות גדולות על החקלאות, תוך "דחיקה ודריסה" של המשקים החקלאיים המשפחתיים. בהשתלטות כזאת טמונה כאמור סכנה שחברות המזון הגדולות ייעשו מונופול – תוך פגיעה בחקלאים ובצרכנים.

▲ קציר שדה חיטה

חברה חקלאית תאגידית בארה"ב

חברת ADM (Archer Daniels Midlan) צמחה ממשק חקלאי קטן, שייצר בתחילת המאה ה-20 שמן מזרעי פֶּשְׁתָּה, ונעשתה אחת החברות החקלאיות המסחריות הגדולות בעולם. כיום עובדים בחברה 27 אלף איש. החברה רוכשת תוצרת חקלאית כמו תירס, זרעים לשמן, חיטה וקקאו מכל רחבי העולם. חלק מהתוצרת משווק ישירות, ואת החלק האחר מעבירים למפעלים לעיבוד תוצרת חקלאית, הפזורים על פני כ-60 מדינות ברחבי העולם. במפעלים אלו מייצרים ומפיקים מצרכי מזון לאדם, מזון לבעלי חיים, חומרי דלק ממקור צמחי וחומרי גלם לתעשייה. העובדה שהחברה מפיקה מגוון מוצרים מכל גידול מביאה לניצולם המרבי ולרווח כלכלי ראוי. החברה מספקת גם שירותים, כגון – אספקת זרעים, אחסנת התוצרת החקלאית והובלתה. הובלת התוצרת החקלאית והמוצרים המעובדים נעשית באמצעות אלפי משאיות, קרונות רכבת, דוֹבְרוֹת או ספינות של החברה. החברה מקשרת בין החקלאים לשווקים הבין-לאומיים, והלקוחות הגדולים שלה הן חברות מזון בין-לאומיות גדולות.

ההנהלה הראשית של החברה נמצאת בְּאִילינוי בארה"ב, וברחבי העולם פזורים כ-230 מפעלים ומשרדים המשתתפים בתהליכי הייצור והשיווק.

1. הגבולות באטלס המפה תלומים של גידולים חקלאיים.
 - א. בחרו את אחד הגידולים הליקריים המופיעים במפה ואת גבולות הגידול של הגלום.
 - ב. היעזרו במפת ארצות הברית והסבירו את הגבולות הפיזיים שבהם מלגדים את הגידול שבחרתם.
 - ג. בחרו את אחד המדינות שבה מלגדים את הגידול שבחרתם, ומצאו גורמים חיצוניים המבטאים את הגלום הפיזי. האם אדגכם שיטת הגידול במדינה זו יהיו שיטת של חקלאי קיום או של חקלאי מסחרי? נמקו.
 - ד. חפשו ברשת גמולות של אזורים חקלאיים במדינה שבחרתם. האם הגמולות מצדקו את מפורכות את הדעה שהצלחתם בסעיף הקודם? נמקו.
2. **כתור** קראו את המידע המופיע באחד הקישורים.
 - א. איזה ענפי חקלאי מלגדים במשק שלדו קראתם?
 - ב. מהו סוג המשק החקלאי המגקיים בו? נמקו.
 - ג. מה דגכם האישי על משק מסוג זה? האם כדאי לפתח משקים מסוג זה או אפלביו את מספרם? נמקו.
3. ממדי החקלאי הגאלדיג בלום הולכים ומגרחים.
 - א. סכמו את יגולות החקלאי הגאלדיג מנקודת ראות של בלדי החברות.
 - ב. הציגו אבגדים של אחת החברות הגאלדיג בלום רליון עסקי חדש.